

ARCULATI KÉZIKÖNYVEK

Eredmények és feladatok | Dénes Eszter, Kassai-Szoó Dominika

51

A településkép védelméről szóló, 2016-ban elfogadott törvényhez kapcsolódóan tavaly decemberig valamennyi hazai településnek, függetlenül lakosainak számától, arculati kézikönyvet és hozzá kapcsolódóan településképi rendeletet kellett készítenie. Mindenekelőtt szóljunk néhány szót a hazai terepen újnak számító műfajról. A kézikönyv célja bemutatni a település építészeti karakterét (szépségeit, értékeit, egyediségét), inspirálni az építetőköt és a tervezetőköt, segíteni öket ajánlásokkal, jó példákkal. Célközönsége elsősorban a laikus olvasó: az építetető, a befektető, a település vezetője, a képviselők. Csak másodsorban a tervezető, aki a település karakteréről informálódhat. Ez a könyv nem tartalmazza a vonatkozó szabályokat és törvényi előírásokat, azok a jog nyelvén elérhetők a különböző szabályzatokban, ajánlásai azonban megfelelnek mindezeknek.

Apropó – ajánlások. Talán ez volt az egyik leginkább vitatott tartalom, hiszen a szakma éppen úgy, mint a település közössége béklyóként tekintett a kézikönyvre. Pedig az ebben foglalt építészeti ajánlások célja nem a tervezési szabadság megkurtítása, uniformizálása, hanem éppen a valós értékek megismertetése, a sokféle izgalmas lehetőség feltárása. Az unalomig másolt, gicces, sokszor import klónok helyett a település karakteréhez illeszkedő választási lehetőségek bemutatása, a valódi szabadság megismertetése. Ezt nevezik szemléletformálásnak. Mindezt persze akkor működik, ha egy ilyen kézikönyvhöz optimális mértékben szabályozó rendelet is társul. Erre még visszatérünk az alábbiakban. Külföldön számos, már több kiadást megélt építészeti útmutató van használatban. Az interneten néhány kattintással spanyol, skót, ír, vagy – hogy ne menjünk olyan messzire – székelyföldi építészeti útmutatókba lapozhatunk bele. Ugyanakkor hazánkban sem volt teljesen ismeretlen a műfaj, hiszen éppen az egyik ír példából kiindulva Krizsán András és szerzőtársai már 2013-ban elkészítették a *Balaton-felvidék építészeti útmutatóját*.

ARCHITECTURAL DESIGN GUIDES RESULTS AND TASKS

By law, all Hungarian settlements, regardless of the number of inhabitants, were required to draft their own architectural design guide and related settlement planning regulation by December last year. The purpose of these guides is to present the architectural character of the settlement, with its beauty, values and uniqueness, to inspire the builders and designers as well as to help them with recommendations and by way of examples. However, in order to offer true guidance, the language and figures used must be easy to understand, must lay emphasis on the main aspects, must not be bogged down by unimportant pieces of information and must be executed in visually arresting detail. If applied under the leadership of a Master Architect, these guides may lead to a significant shift in transforming the environment. Let's not forget that the house may be the property of its owner, but the townscape is a treasure we share! After the ravages of Socialism, awareness of the environment and culture has finally come to Hungary. However, we must not stop cultivating and developing our newly-found perspective if we wish to make a lasting impression on our constructed environment.

A törvényalkotó igen rövid határidőt szabott meg, nem volt egyértelmű az sem, vajon helyes-e valamennyi településre kötelezővé tenni a kézikönyvet. A kétkezők éppen a külföldi példákkal érveltek, amelyeket a magyar járásoknak megfelelő területek települései, egy-egy nagyobb város vagy nemzeti park adott ki. Közel húsz, a legkülönbözőbb léptékű település, illetve fővárosi kerület kézikönyvének elkészítése után e cikk szerzői azt vallják, hogy mégsem volt hiábavaló minden településre kiterjeszteni a kötelezettséget. Azt a történelmi és kulturális hiátust ugyanis, melyet a múlt rendszer okozott az építészet és a kultúra terén, csak a legkisebb egységeknél kezdve lehet megkísérelni újra tartalommal megtölteni. A TAK, azaz a *Településképi Arculati Kézikönyv* egy vissza nem térő lehetőség egy közösség számára, hogy számba vegye, sőt felismerje értékeit, hagyományait.

FAJTA

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

FAJTA

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

FAJTA

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

FAJTA

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

◀ Szemelvények a szentendrei és a budakalászi TAK-ból.

Szerzők: Dénes Eszter, Dénes György, Kassai-Szoó Dominika, Kedves Zsófia, Lukács Péter.

Rajzok: Lukács Péter. Grafika: Ruszina Katalin, 2017

Hogy elhiggye, van miről beszélni, hogy a kicsi is lehet szép. Az egyik legmeghatározóbb élményünk egyéves munkánk során az a néhány hetven-, illetve egy-kétszáz lelkes faluban tartott közel telt házassági fórum volt, ahonnan a döbönt csendben zajló vetítést követően a közösség kissé hitetlenül, mégis nagyon büszkén távozott. „*Mi tényleg ennyire szépek vagyunk?*” – hangzott el majd mindenhol az első kérdés, amelyet még számos követett. „*És ennyire szépek voltunk hajdanán?*”, „*Önök ennyire szépek látnak minket, ezeket a romos részleteket?*” – hitetlenkedtek a résztvevők. Egy-egy jól sikerült fórum után rendszeresen előkerült a vendégmarasztaló pálinka, miközben féltett titkokra derült fény... Volt, aki préházát, volt, aki omladozó melléképületét mutatta meg, hogy az is helyet kapjon a könyvben. Sajnos a lélekszám növekedésével arányosan csökkent az érdeklődés és a lelkesedés... Ugyanakkor ne feledjük, hogy az elmúlt negyven (plusz húsz) év éppen a falu építészetére mérte a legsúlyosabb csapást a hagyomány megtagadásával, a kockaházak megjelenésével, ezért a tét itt a legnagyobb.

Más kérdés, hogy az elkészült kézikönyveknek csupán a töredéke képviseli azt a színvonalat, amelyet a külföldi – már több kiadást megélt – példák képviselnek. Ennek okai többreűek. A számtalan tehertől roskadozó kis önkormányzatok az irreálisan rövid határidő mellett elkészítendő feladatot egyszerűen abszolválni kívánták, kevesen látták benne a jövő nagy lehetőségét. Ennek megfelelően az elsődleges, döntő szempont az ár volt. Ez a fajta szemléletmód azonban a közbeszerzéseknél is sok problémát vet föl. Ami a végleteket illeti, akadt olyan önkormányzat, amely túlterhelt főépítészére bízta a feladatot – munkaidőben... Volt, aki erre a célra alakult, referencia nélküli kis céget bízott meg a kézikönyv elkészítésével. Egy bizonyos szintű adóerő-képesség alatt az állam egymillió forinttal segítette a kézikönyv és a rendelet elkészítését. A minőség biztosítására a törvényalkotó mintakézikönyvet alkotott,

fejezetcímekben és érinteni szükséges témákban meghatározta a minimumkövetelményeket. Ezek: a település bemutatása (rövid történet, általános településkép, településkarakter); örökség (építészeti, műemléki, táji és természeti értékek, településképi jellemzők); az eltérő karakterű területek lehatárolása a teljes közigazgatási területre (településkép, arculati jellemzők és településkarakter bemutatása); és a hozzájuk tartozó építészeti ajánlások (telepítés, magasság, tetőforma és hajlásszög, szín, anyaghasználat, nyílászárók, építészeti részletek, kerítések, kertek); közterületek; jó példák (építészeti részletekre, sajátos építményfajtákra, reklámhordozókra, műszaki berendezésekre). Segítségül egy virtuális és három, különböző léptékű településre mintakézikönyvet készített. A minőséget szolgálta továbbá, hogy – a Magyar Építész Kamara által felvállalt – állami és lakossági véleményezést írt elő a szokásos államigazgatási folyamat mellett. A kamara szükség esetén javaslatot tett az átdolgozásra, vagy a következő éves felülvizsgálat során történő szükséges bővítésre. Nem is tehetett mást, hiszen a szűk határidő és az esetleges állami támogatás elvesztésének lehetősége mellett még a leggyengébb munka is – bizonyos feltételekkel, de – zöld utat kapott, hiszen a vétóra nem volt felhatalmazása.

A kamarai véleményezés (mely folyamatban a cikk egyik szerzője tevékenyen részt vett) tapasztalatai azt mutatják, hogy a legtöbb probléma a célközönség szem elől tévesztéséből adódott. A műfaj lényege ugyanis a közérthetőség, valamint a meggyőző erejű képek közlése. A szerzők (nagyrészt településtervezők, kisebb számban építészek) általában nemigen tudtak elrugaszkodni saját szaknyelvüktől. A meggyőző erejű képanyag professzionális fotókat (a mintakönyveken az ország elismert épületfotósa dolgozott), átgondolt grafikai megjelenést feltételez. Erre pedig nem adódott minden településnek lehetősége, vagy ha adódott volna is, nem ismerte fel ennek fontosságát. A Lechner Tudás-

központ ingyenesen hozzáférhető grafikai alapfóliákat és rajzokat biztosított, ugyanakkor a rajzok nem minden esetben fedték le a kívánt tartalmakat, a módosítás pedig nem zajlott zökkenőmentesen (gondoljunk csak a sokat kritizált háromszatú ablakra az oromfalas parasztház homlokzatán...). A legtöbb félreértés talán a terület lehatárolásának mikéntjéből eredt, mely általában nem tudott kilépni a rendezési tervek világából. Így nem az építészeti karakter, hanem a használat szerint határozott meg városrészeket, ezáltal a laikusok által értelmezhetetlen és követhetetlen felosztások születtek. Sokan nem lépték túl a mintakönyvben meghatározott kereteket az építészeti ajánlások megfogalmazásánál sem – megelégedtek a minta szolgáló másolásával. A legnagyobb tanácstalanság a *Jó példák* című fejezetet övezte. Sokan nem merték felvállalni a régiós, sőt, egyes témáknál az országos kitekintést. Ez a hozzáállás azonban, a mozgástér szűkösségének okán, könnyen vihetett a színvonal csökkenésének irányába. Ugyanakkor éppen a jó példák összegyűjtésében áll a szerző legnagyobb felelőssége. Ne feledjük: ez ég be a retinákba, ez inspirál a leginkább...

Ugyanakkor nagyon sok jó, alapos és kreatív, előremutató és magas minőségben elkészített kézikönyv született. Sajnos ezekről csak a közelmúltban készült egy kiadvány, pedig hasznos lett volna a munka folyamatában tapasztalatokat cserélni. Igaz, a kézikönyv elkészítése különleges felkészültséget nem igényelt: a szabadon elérhető külföldi, valamint a Balaton-felvidéki útmutató éppen elegendő munícióval szolgált, az adott település építészeti értékei egy szakember számára könnyen letapogathatók. Kreativitást és alaposabb átgondolást a lényeges problémák felismerése, a példaként szolgáló megoldások közérthető megfogalmazása, a hangsúlyok, a rajzok-szövegek-fotók helyes arányának beállítására igényelt. Alapelvárás volt, hogy a kézikönyvben legnagyobb arányban a jó és követendő példák szerepeljenek, hiszen annak ereje van. Rossz, azaz kerülendő megoldásokat csak rajzos for-

mában lehetett közölni, amelyről, ha az adott téma nem szerepelt a Lechner központ mintanyagában, a szerzőnek kellett gondoskodnia. Ezzel a lehetőséggel sajnos kevesen éltek.

Ideális esetben a TAK egy mondatból állna: Válassz jó építész! Az ideák világától messze vagyunk, így ez bővebb kifejtést igényel. Ráadásul számtalan, a településképet meghatározó beavatkozás esetében nincs szükség építésre... Abban biztosak voltunk, hogy az ún. kockaházak – hőszigetelésen túlmutató – átalakításának részletes kifejtése nagy érdeklődésre tart majd számot. Tapasztalatunk alapján azonban a legtöbb új, beemelendő téma forrása a lakossággal való konzultáció volt. Igény mutatkozott az értékeket tiszteletben tartó hőszigetelés lehetőségeinek, egyáltalán, a hőszigetelés szükségességének tárgyalására. A hőszigetelés esetében nem megkerülhető téma a tagozatok, párkányok és a lábazat kérdése. A hőszigetelő kéregbe burkolt házak elveszíthetik a helyre utaló egyediségüket. A tégl- vagy kőlábazat, a homlokzatdíszek eltűnnek, a faablakot a jellegtelen műanyag váltja fel: az időt befogadni képeset – azaz javíthatót, átfesthető, méltósággal öregedőt – a tönkremenő... Ez pedig országos szinten befolyásolja környezetünk minőségét. Ennélfogva külön fejezetet szenteltünk a meglévő épületdíszek megőrzését, adott esetben újragyártását biztosító lehetőségek bemutatásának. Éppen ilyen lényeges, és a településkép szempontjából nem kikerülhető téma a hagyományos nyílászárók felújítási lehetőségeinek, vagy éppen a történeti településmagban történő tetőtér-beépítésre vonatkozó közérthető és meggyőző ajánlások megfogalmazása. Ezek nem szerepeltek ugyan tételesen a kötelező témák között, azok kifejtéséhez mégis hozzátartoznak. Nem várt érdeklődés és ráeszmélés övezte az olyan finomságok, mint például az adott településen hagyományos oromdeszka kialakítás kontra szegőcserepről szóló rövid rajzos-fényképes-szöveges magyarázatot. Fokozatos átállással 2020-ig minden épü-

letnek közel nulla energiaigényűnek kell lennie. Szinte nem volt olyan település, ahol az a kérdés, hogy a praktikum, az energiatakarékosság és az esztétika kizárják-e egymást, ne foglalkoztatta volna a lakosságot. A felvetés jogos, ismerve a jelenleg dúló ész nélküli hőszigetelési lázat... Ráadásul hiába a nulla energiaigény, ha a környezetüktől rezervátumként elzárkózó, hatalmas és drága épületeket építünk, mesterséges építőanyagok felhasználásával, melyekben gépészeti rendszerekkel művi klímát alakítunk ki. Az általunk összeállított kézikönyvekben külön részleteztük, hogyan tud az energiatudatosság szemlélete az egész tervezésen végigvonulni. Ehhez kapcsolódva, a kisebb településeken került előtérbe a vályogházak felújítása, hőszigetelése, a nedvességelvezetés módja. Itt szembesültünk azzal, hogy ennek meghatározó településképi vonzata is van. A legtöbb régi ház nem rendelkezik sem fal-, sem padlószigeteléssel. Számtalan esetben talákoztunk olyan, a közelmúltban nyílászárócserén, vagy hőszigetelésen átesett épülettel, amelynél éppen az előbbi beavatkozások következtében fokozódott a falak vízese- dése, szélsőséges esetben ez vezetett a – településképileg meghatározó, védendő – épület bontásához.

A kamarai véleményezések során a legnagyobb elismerést a mediterránról és a minimálról szóló rövid írásunk kapta. Nem kikerülhető téma az a közvélekedés, miszerint a mai modern lakóház lapostető, fehér homlokzatát hatalmas ablakok tartják, cső- vagy üvegkorlátos az erkélye, teraszát vasbeton keretek árnyékolják, és van rajta egy-két körablak... Fontosnak tartottuk bemutatni, hogy ennél a sémánál a modern építészet mindig is gazdagabb és változatosabb volt, anyaghasználatában és részletképzésében pedig a mai utáztatokon nem fellelhető magas igény szintet képviselt. Komikus látványt nyújthat, amikor egy érzékeny és bátor formálású üvegdoboz-nyersbeton kompozíciót lakói kis fapergolákkal, faragott előtetőkkel igyekeznek humanizálni... Ezért felhívtuk a figyelmet az életvitel,

és az igények előzetes megfogalmazásának fontosságára. A minimál („Bauhaus”) mellett még mindig nagy keletje van – külföldi utazások vagy filmélmények miatt – a mediterrán háznak. A külső jegyek szolgálai másolása helyett fontosnak tartottuk kiemelni a mediterrán építés szemléletét, melyet nem melleleg tökéletesen megtestesít dédapáink portája, a népi építészet...

Az elmúlt egy évben általunk készített kézikönyveknél is szembe-ütő az az evolúciós folyamat, melynek során lényeges, ma már kihagyhatatlannak tűnő fejezeteket vettünk bele a kézikönyvekbe, míg másokat elhagytunk, vagy lerövidítettünk. Éppen ezért bízunk benne, hogy az évenkénti felülvizsgálat nem merül ki egy automatikus láttamoztatásban, hanem – a törvényalkotó akaratának megfelelően – valóban lehetőséget ad a tökéletesedésre. Az arculati kézikönyvhöz településképi rendelet kapcsolódik. Leegyszerűsítve: a településképi rendelet a „*Hogyan lehet építeni?*” kérdésre ad válaszokat, melynek mintegy megalapozó, laikusok által is fogyasztható munkarésze az arculati kézikönyv, ami egyben hivatkozási alap a tervtanács számára is. A kézikönyv azonban az ajánlások terén sokkal szélesebb kört fedhet le, mint ami végül a rendeletben betartandó követelményként megfogalmazódik. A helyi építési szabályzat továbbra is a „*Hová, mit és mekkorát lehet építeni?*” kérdést tisztázza. Ebben a cikkben nem térünk ki arra a valós problémára, amely a sem HÉSZ-szel, sem értékvizsgálattal, örökségvédelmi hatástanulmánnyal nem rendelkező településeket illeti, hiszen a TAK és a rendelet megalapozásához ezek nélkülözhetetlenek. Ugyanakkor pozitív hozadék, hogy a védendő értékeket végre tisztázni kellett, a megóvásukhoz ösztönzőrendszert kell kapcsolni. Saját tapasztalatunk azt mutatja, hogy míg a kézikönyv szintjén a települések részéről a minden szegletre kiterjedő, legrigorózusabb ajánlásokat várják el, addig a rendelethez érve sajnos rendszerint alábbhagyott a lelkesedés... Szinte nincs olyan kistélepülés, ahol ne féltek volna írásba

HURRÁ, ÉPÍTKEZÜNK!
AZ ELSŐ LÉPÉSEK

ÉPÍTÉSI SZABÁLYTALAN

Meghatározott területen belül az építkezéssel szemben a szabályozás nem vonatkozik, ezért a lakosság számára kedvező lehet, hogy az építkezések során nem kell betartani a szabályokat.

meghatározott területen belül az építkezéssel szemben a szabályozás nem vonatkozik, ezért a lakosság számára kedvező lehet, hogy az építkezések során nem kell betartani a szabályokat.

ÉPÍTÉSI SZABÁLYTALAN

meghatározott területen belül az építkezéssel szemben a szabályozás nem vonatkozik, ezért a lakosság számára kedvező lehet, hogy az építkezések során nem kell betartani a szabályokat.

ÉPÍTÉSI SZABÁLYTALAN

meghatározott területen belül az építkezéssel szemben a szabályozás nem vonatkozik, ezért a lakosság számára kedvező lehet, hogy az építkezések során nem kell betartani a szabályokat.

ÉPÍTÉSI SZABÁLYTALAN

meghatározott területen belül az építkezéssel szemben a szabályozás nem vonatkozik, ezért a lakosság számára kedvező lehet, hogy az építkezések során nem kell betartani a szabályokat.

AJÁNLÁS

Az ajánlás a lakosság számára kedvező lehet, hogy az építkezések során nem kell betartani a szabályokat.

Az ajánlás a lakosság számára kedvező lehet, hogy az építkezések során nem kell betartani a szabályokat.

Az ajánlás a lakosság számára kedvező lehet, hogy az építkezések során nem kell betartani a szabályokat.

adni akár olyan – az építés számára – magától értetődő kívánalmakat, mint hogy a történeti településrag védett épületeire ne kerülhessen külső műanyag redőny, kék betoncserep, vagy fehér műanyag ajtó. A legtöbbször a műanyag nyílászáró és az olcsó cserepes lemezek mellett kardoskodtak, az anyagiakra hivatkozva. A szemléletformálás itt több időt kíván, de korántsem reménytelen, főleg akkor, ha megfelelő támogatási és ösztönzőrendszer párosul ehhez, állami segítséggel. Ráadásul nehéz megtalálni az egyensúlyt a túlzó, mindent meghatározni kívánó, vagy éppen a túl laza szabályozás között. Meglátásunk szerint e kettő között egyedül a főépítész teremthet egyensúlyt. Nem mellékes a főépítésznek az a szerepe sem, mely bizonyos meghatározott elemek esetében eltérést engedhet meg a rendelet előírásától, ha az a telepü-

léskép javára válik, helyénvaló, és megfelel a TAK-ban meghatározott alapelveknek: a jó telepítésnek, a méretek és az arányok harmóniájának, az észszerű alaprajzi szerkesztésnek, valamint az átgondolt anyagválasztásnak. Adódhatnak ugyanis olyan váratlan helyzetek, melyeket nem lehet a rendelet nyelvén előre rögzíteni, ahol továbbra is a főépítész szakértelmére van szükség. Éppen ezért a szemléletformáláson alapuló új építésszabályozás csak egy stabil, a gazdaszemléletet magáénak valló főépítési rendszerrel karöltve képzelhető el. A szakmai konzultációra csak a főépítész hivatott képzettsége és rálátása okán, az nem a polgármesterek terepe, noha erre ma sajnos lehetőséget ad a szabályozás. Fontos lenne, ha a gazdaszemlélet bizonyos fokig a helyi építési szabályzatokba is át tud-

na szivárogni. Helyben eldönthető lenne például a beépítési hely értelmezése, az előkert mérete. Természetesen felelősségvállalással, szélsőséges esetben a kártérítés felvállalásával. A kézikönyvek készítésével zajló egy év, valamint a lakossággal és a helyi döntéshozókkal folytatott párbeszéd számunkra azt bizonyította, hogy van igény az építészeti útmutatóra. Szemléletformáló ereje azonban akkor lehet, ha az nyelvezetében és ábráiban közérthető, témáiban hangsúlyokat emel ki, nem vész el a lényegtelen szakmai részletekben, grafikai megjelenésében pedig igényességet mutat. Főépítészeti útmutatóval történő alkalmazása lényeges változást hozhat környezetünk alakításában. Ne feledjük, a ház haszna a gazdáé, a látvány azonban mindenkié!

Az igazi nagy feladat most következik: nem csupán elérhetővé tenni a kiadványt, hanem ráirányítani a figyelmet, párbeszédet kezdeményezni, és népszerűsíteni. Fontos, hogy át lehessen lapozni minden polgármesteri hivatal előterében, és ingatlanirodáiban, és kiemelt helyet kapjon a települési honlapon. A jó példákat felsorakoztató fejezetben való megjelenésre pedig egyaránt legyen büszke a tulajdonos és a közösség. Most már van miről beszélni, van viszonyítási alap. A laikus számára követhetetlen rendezési tervek közösségi megítélése az egyéni érdekek érvényesüléséről szólt. Most azonban igazán lehet környezetről, kultúráról beszélni. A szemléletváltást azonban ápolni kell, nevelni és kiterjeszteni, ha meg akarjuk változtatni környezetünk épített kultúráját, emelni annak minőségét.

The image shows a modern architectural facade. The upper portion features grey rectangular panels. Below these is a horizontal band of wooden slats, with a section on the left where the slats are staggered. A thick white horizontal element, possibly insulation or a decorative ledge, runs across the middle. Below this is another row of grey panels. The bottom section consists of a light-colored wall on the left and a brick wall on the right. A white rectangular frame is overlaid on the bottom right, containing the text.

TTT PROGRAM

Új szemlélet a tipizálásban II.